

**І. В. Волошин,
В. М. Лазуренко**

ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ М'ЯСО-МОЛОЧНОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ПІДВИЩЕННЯ ТОВАРНІСТІ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНСЬКОЇ СРР В ДОКОЛГОСПНИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито вплив Всеукраїнської спілки м'ясо-молочної кооперації «Добробут» на підвищення товарності селянських господарств у 1920-х рр. На фактичному матеріалі обґрунтовується те, що система господарсько-економічних, селекційних і зоотехнічних заходів, які проводив «Добробут», дозволила швидко підвищити ефективність м'ясної та молочної частин селянських господарств.

Ключові слова: виробництво, «Добробут», сільськогосподарська кооперація, молочна галузь, селянство, товарне молоко, селянське господарство, нова економічна політика, тваринництво.

Постановка проблеми. В період нової економічної політики Всеукраїнська спілка м'ясо-молочної кооперації «Добробут» розгорнула широку й багатосторонню роботу щодо інтенсифікації м'ясо-молочної галузі, залучаючи в цей процес бажаючі селянські господарства. Завдяки здійсненим заходам, тваринництво Української СРР змогло за короткий час не лише забезпечити потреби внутрішнього, але й завоювати визнання на зовнішньому ринку. Врахування позитивного досвіду товариства «Добробут», завдяки ретроспективному аналізу, може бути корисним для поліпшення становища м'ясо-молочної галузі харчової промисловості в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новітній історіографії питання підвищення товарності селянських господарств у 1920-х рр. розглядались у наукових роботах таких дослідників, як С. Биченко [1], В. Лазуренко, В. Паскаленко [5–7], В. Марочко [8], А. Морозов [9–10], Ю. Раку [11].

Мета статті: розкрити вплив Всеукраїнської спілки м'ясо-молочної кооперації «Добробут» на підвищення товарності селянських господарств у 1920-х рр.

Виклад основного матеріалу. У середині 1920-х років в українському селі особливо загострилося становище зі збутом продовольчої продукції, тривале збереження якої було неможливе або потребувало великих коштів. В першу чергу це стосувалося продукції молочного і м'ясного тваринництва. Так, вже в 1924/25 році селянство України могло запропонувати до продажу близько 60 млн. відер молока [13, с. 5]. Цілком зрозуміло, що, враховуючи тогочасні можливості транспортування, лише незначна його частина могла бути реалізована у не переробленому на масло та сир вигляді. Орієнтовно ці

обсяги становили не більше 13–14 млн. відер. Таким чином, величезна товарна маса молокопродукції, близько 45 млн. відер, через суто технічні проблеми залишалася поза ринком.

Проблему досить швидко можна було вирішити за рахунок організації переробки молока. Адже на виробництво 1 пуда масла потрібно було 24 пуди молока, сиру – 10 пудів [14, с. 10]. Виходячи з цього, найбільш простим і ефективним способом ефективного функціонування селянського тваринництва було створення широкої мережі молокопереробних підприємств – сепараторних пунктів, масло- та сирзаводів. Однак для цього необхідні були досить значні кошти. Виділити їх за рахунок державного бюджету не було можливості. При цьому необхідно врахувати те, що суто державне фінансування програми будівництва широкої сітки молокопереробних підприємств було неминуче пов'язане із проблемою їх раціонального розміщення та оптимального фінансування.

Справа у тому, що будівництво переробних підприємств, їх наявність були, безумовно, вигідні для селянства практично будь-якої місцевості. Разом з тим, це породжувало підвищений, а часто і нездоровий ажіотаж, пов'язаний з багатьма економічними чинниками. Річ у тім, що економічні інтереси держави, яка у даному випадку виступала як представниця селянства у цілому, далеко не скрізь і не завжди збігалися з інтересами селянства якоїсь окремої місцевості.

Боротьба за розміщення переробного пункту (масло- чи сирзаводу, сушарки, холодильника, пункту консервації яєць) призводила до нездорової конкуренції між сільськогосподарськими кооперативними товариствами, сільськими громадами тощо. В ході цієї боротьби нерідко прямо спотворювалися показники господарсько-економічного розвитку місцевості, завищувалися дані про наявність товарної маси. Як наслідок, державне переробне підприємство інколи споруджувалося у місцевості, де запаси сільськогосподарської продукції, яка потребувала подальшої переробки, були відносно незначними, а тому воно працювало з недовантаженням і, отже, було нерентабельним.

Нерідкими були і такі явища, як свідоме завищення запасів сировини у районах з достатньо розвинутим товарним виробництвом, що також вело до економічно необґрунтованого завищення потужності в цілому необхідного для навколишніх селянських господарств підприємства. В основі подібних негативних явищ, незважаючи на різноманітний характер їх прояву, лежала одна і та ж причина – бажання отримати максимально більше коштів із державного бюджету, незважаючи на те, що вони будуть використовуватися недостатньо ефективно.

Іншим було ставлення до цього тих селянських господарств, які мали корову. Вони на середину того ж 1924 р. являли собою більшість господарств села, становлячи в процентному відношенні дещо більше 53 відсотків усіх господарств [15, с. 65]. Вони були цілком свідомі того, що в перспективі участь в ньому є бажаною і корисною. Проте вказані вище причини змушували

займати вичікувальну позицію. Такі господарі чекали того моменту, коли товариство вже запрацює і сплачені пайові внески почнуть не в перспективі, а негайно „відпрацювати себе”. Повною мірою таке вичікування підкріплювалося також відносно незначною кількістю товарного молока, яке мало однокорівне господарство. Так, на середину 1920-х років пересічний надій молока на одну корову становив по Україні близько 1400 кг в рік, коливаючись від 1020 кг на Поліссі до 1700 кг в Степу [16, с. 4].

Селянство надзвичайно активно підтримало ідею щодо налагодження кооперативної співпраці в галузі молочного тваринництва. Безумовно, не можна забувати, що район Малина через наявність тут добрих природних умов для утримання худоби традиційно був районом розвинутого скотарства. Однак цифри, які показують середню чисельність членів одного товариства, є все ж аж надто переконливими. Адже пересічна чисельність одного товариства вже на момент його утворення перевищила 350 чоловік. Всі вони підтримали ідею кооперативної співпраці не просто голосуванням, а принесли вступні, пайові, а у ряді випадків і спеціальні внески. Що це означало у практичному житті, видно із даних про розвиток у цій же місцевості кількості молокопереробних підприємств. Якщо до початку діяльності Малинського „Молочарсоюзу”, який організаційно та за певними напрямками роботи й економічно об'єднав господарську діяльність уже згаданих нами 34 спеціалізованих молочарських товариств, в окрузі працювало лише 8 молокопереробних підприємств, то на 1 січня 1924 р. вже 18, а на 1 жовтня їх кількість зростає до 34 [17, с. 42].

Слід підкреслити, що наведені нами цифрові дані свідчать не просто про організаційне зростання системи, що було достатньо характерне для тих чи інших заходів, організаторами яких виступали державні структури. Але цього ніяк не могло бути там, де домінувала кооперація. Селянин кожен карбованець вкладав в кооперативну справу, маючи ясні і чіткі сподівання на те, що це дасть йому негайну економічну віддачу. А тому члени спеціальних сільськогосподарських товариств будучи, до того ж, людьми економічно достатньо незалежними, уважно стежили за всіма господарськими діями правлінь. Як наслідок, протягом 1923 р. молоко-кооперативні підприємства Малинської округи виробили 3320 пуд. масла та протягом 1924 р. вже 13013 пудів [18, с. 6].

Фахівцями відзначалося, що свинарство в Українській СРР мало особливо високий вихід м'яса. Наприклад, у 1925 р. при загальній кількості свиней 3,694 млн. вихід м'яса становив 9416 тис. пудів. У випадку великої рогатої худоби при наявності 8,126 млн. голів було заготовлено 9426 тис. пудів м'яса. Наступного року вихід м'яса становив: 14156 тис. пудів свинини і 14435 тис. пудів гов'ядини [3, с. 28].

Уявлення про структуру та обсяги виробництва ковбасної продукції в розрахунку на одне підприємство дає звіт Дергачівського сільгосптовариства. Так, протягом однієї зміни випускалося до 150 пудів копченостей (окороків, грудинок, реберець), до 300 штук сухих ковбас (сортів «Московська» і

«Краківська»), до 20 пудів смальцю та близько 40 пудів сирих виробів (салтисонів) [30, арк. 3].

В масштабі всієї Української СРР асортимент ковбасних виробів був значно ширшим. Свідченням цього може бути перелік продукції цього виду, що пропонувалася в березні 1925 р. Харківською ковбасною фабрикою при товаристві «Добробут» [31, арк. 34]. В ньому міститься 29 найменувань виробів, з яких 24 – ковбаси різних виробів, 3 сорти сала та 2 сорти смальцю.

За перші 14 місяців функціонування товариства «Добробут» показники заготовки і переробки м'ясних виробів зросли як кількісно, так і якісно. Протягом 01.10.1924 р. – 01.01.1926 р. було заготовлено 70 тис. голів худоби, або в забитій вазі – 840 тис. пудів на суму 6,5 млн. крб. Окрім того, заготовлено 63 тис. пудів ковбасних виробів, значні обсяги сала та іншої продукції загальною масою 903 тис. пудів на суму 7,080 млн. крб. У звіті м'ясного відділу товариства «Добробут» за означений період констатується виконання плану на 140 %, незважаючи на несприятливі умови кредитування [19, арк. 16].

Станом на 1924 р., тобто напередодні утворення товариства «Добробут», навіть в одній з найбільш сприятливих для молочного скотарства округ – Малинській, добре забезпеченій щедрими природними луками, середній надій становив лише 90–100 пуд. молока на рік. У цілому ж по Україні більшість селянських корів на початок відбудовного періоду давала в середньому лише 50 пуд. молока на рік [20, арк. 92].

У деяких місцевостях на Чернігівщині, де були особливо сприятливі природно-економічні умови для скотарства, середняцьке господарство тримало в основному по 5–6 голів скота. Але молока від корів практично не мали. Худобу тримали інколи лише заради удобрення малородючих ґрунтів Полісся [21, арк. 14].

Інтенсивно зростало в цей період і виробництво як загальних обсягів, так і товарної частини продукції молочного тваринництва (див. табл. 1 [22, арк. 99]).

Таблиця 1

Динаміка валової та товарної продукції молочного тваринництва України в роках (в млн. пуд.)

Роки	Валова продукція	Потреби сільського населення	Товарна продукція	Рівень товарності (у відсот.)	Потреби міського населення	Недост. – надлишок
1925/26	268,2	199,0	69,2	25,8	76,3	-7,0
1926/27	283,0	199,0	84,0	29,7	84,0	0
1927/28	285,2	199,7	85,5	33,2	83,0	+2,5

Як видно з наведених у таблиці 1 даних, лише за два сільськогосподарські сезони рівень товарності молочного тваринництва зріс з 25,8 до 33,2 %, інакше кажучи, обсяги запропонованої селом місту молочної продукції зросли з 69,2 до 85,2 млн. пудів.

При типовому господарстві з однією коровою та надоем від неї 60–80 пудів молока в рік молочне тваринництво, при складі сім'ї 4–5 осіб, практично мало споживацький характер і не відіграло якогось суттєвого значення як джерело надходження до господарства грошових доходів [20, арк. 146].

У той час як у великих містах і промислових центрах ціни на продукцію молочного та м'ясного тваринництва вже на кінець 1923 р. наблизилися до передвоєнних, у більшості сільськогосподарських районів вони були у два і більше разів нижчі, ніж у 1913 р. Так, загальна кількість товарного молока, що мало селянство України у 1924/25 роках, становила приблизно 60 млн. відер. Реалізувати ж у містах і промислових центрах можна було товарне молоко лише ближніх до них районів, приблизно 13,5 млн. відер [23, арк. 7]. Таким чином, 46,5 млн. відер молока сільськогосподарських районів збуту не мали. І в той же час міста та промислові центри України відчували гостру нестачу молокопродукції. Досить сказати, що в цей же час в Україну для задоволення потреб міського населення було завезено 180 тис. пудів сибірського та вологодського масла [24, арк. 5].

Стосовно молочного скота, куплена за рахунок кредиту дорога порідна високоудійна корова у разі неухважного ставлення до неї не лише не давала очікуваних надоев, але могла взагалі втратити всяку продуктивність, що, до речі, нерідко і траплялося, оскільки високоорганізовані фізіологічні системи таких тварин були набагато вразливіші до умов утримання порівняно з традиційним молочним скотом, на що селянство не завжди реагувало належним чином.

Діяльність фінансованих кредитними сільськогосподарськими товариствами різноманітних спеціальних кооперативних об'єднань селянства давала чітко позитивні результати. Так, навіть прискіпливе обслідування спеціальною комісією Народного Комісаріату робітничо-селянської інспекції СРСР молочних товариств Одеської округи у 1928 р. (фактично проведене з метою збору матеріалів, які б дискредитували кооперацію та аргументували необхідність прискорення колективізації) показало, що середній надій від корови у господарствах членів товариств становив у рік 202,5 відр проти 124,0 відер у некооперованому господарстві.

Розвиток молочної кооперації сприяв валовому зросту не лише продукції, але й її товарної частини. За даними про Правобережну частину колишньої Київської губернії, кількість молока, отриманого кооперативним молокоприймальним пунктом від одного здавача у рік, збільшилась з 76,2 пудів у 1924 р. до 123,6 пудів у 1926 р. Аналогічними були показники і по ряду інших округ: Полтавській, Херсонській, Запорізькій, Миколаївській [20, арк. 196–197].

Про масштабність досліджуваних нами процесів свідчать дані про збільшення кількості молокопереробних підприємств «Добробуту» (станом на 1 жовтня): якщо на 1924 р. їх нараховувалося 287, то в 1925 – вже 417, а 1927 р. – 640. До кінця 1927 р. середній радіус роботи одного молокопідприємства дорівнював всього 5 км [25, арк. 34].

Поряд із загальним збільшенням пропускної можливості молокопереробних заводів системи з 880 тис. центнерів молока в 1924/25 році до 2,3 млн. центнерів у 1926/27 році за цей же період і середня пропускна можливість одного підприємства за рахунок технічного переобладнання зросла на 75 відсотків [22, арк. 52].

Однак відсутність практичного досвіду господарської роботи нерідко призводила до незадовільного використання виробничих потужностей та кооперативної техніки. Так, молокопереробні підприємства «Добробуту» працювали з недовантаженням у середньому на 25–30 відсотків [26, арк. 29].

Діяльність молокопереробних підприємств «Добробуту» дала змогу значно покращити постачання високоякісними молокопродуктами населення промислових центрів. Тільки за 1924–1925 рр. споживання молокопродуктів за рік (в переліку на молоко) робітниками Харкова збільшилось з 29,9 до 42,8 кг, Києва – з 31,2 до 57,3 кг, Одеси – з 17,0 до 44,1 кг. В 1927 р., підприємства «Добробуту» одного лише вершкового масла виробили 300 тис. пудів [27, арк. 100].

Внаслідок поєднання фінансових можливостей кредитної сільськогосподарської кооперації та цілеспрямованих зусиль спеціалізованої кооперації відчутно підвищилась продуктивність селянських господарств. Так, завдяки широкому розвитку скотарсько-молочної кооперації удійність корови в середньому по Україні піднялась з 50 пуд. в 1921/22 р. до 87 пуд. у 1928 р. Валове зростання продукції дало можливість значно збільшити і товарну її частину. За даними по Правобережній частині колишньої Київської губернії, кількість молока, одержаного за рік від одного здавача, збільшилась з 76,2 пуд. в 1924 р. до 123,6 пуд. в 1926 р. Аналогічними були показники й по ряду інших округів: Полтавському, Херсонському, Запорізькому, Миколаївському. Якщо до 1925/26 р. промислові центри України відчували нестачу молочних продуктів, то вже в 1927/28 р. було забезпечене випередження попиту пропонуванням [28, арк. 11].

В 1922 р. сільські кооперативні організації розпочали, окрім іншого, заготівлі молокопродуктів. Початкові об'єми заготівель були скромні: 2,2 тис. пудів масла та 20,6 тис. пудів сиру. Однак за наступні роки вони швидко наростали. За наступні 4 роки заготівлі коров'ячого масла зросли в 40 разів. В 1925/26 році кооперація забезпечила селянству доходи від реалізації 2,2 млн. відер молока, яке воно не могло продати самостійно. У наступному 1926/27 році виробництво масла збільшилося ще в два рази і становило вже 177,5 тис. пудів [28, арк. 100]. Дані, представлені в таблиці 2 [20, арк. 1–2], дають змогу краще уявити структуру та обсяги заготівлі «Добробутом» продукції тваринництва.

Внаслідок активного фінансування програми будівництва і реконструкції сітки молокопереробних підприємств, молочна кооперація в 1927 р. виробила майже 300 тис. пудів масла [29, арк. 28].

Розвиток цієї роботи мав ще одну дуже важливу сторону. Забезпечуючи збут селянської продукції, зацікавлюючи селянство добрим прибутком,

кредитна сільськогосподарська кооперація не лише активно діяла в напрямку подальшого нарощування сільськогосподарського виробництва, що в кінцевому разі означало підвищення добробуту селянства. Одночасно швидко поліпшувалось постачання високоякісною тваринницькою продукцією промислових центрів України. Так, споживання сирого молока робітниками Харкова лише за період 1924–1925 рр. збільшилось з 29,9 до 42,8 кг, Києва – з 31,2 до 57,3 кг, Одеси – з 17 до 44,1 кг. Споживання ж продуктів молокопереробки збільшилось ще значніше. В тій же Одесі, наприклад, порівняно з довоєнним 1913 роком споживання коров'ячого масла в 1925/26 році зросло з 1,6 до 5,7 кг на людину [22, арк. 30].

Таблиця 2

**Заготівельні операції «Добробуту» за період
з 1 січня по 1 жовтня 1926 р.**

Вид продукції	Вага (у пудах)	Сума (у крб.)	Одержано на комісію
Масло солодке	1187499,5	1920306,98	1028458,67
Масло топлене	20344,2	30939,99	12256,3
Сир голландський	244761,85	225076,74	8659,2
Сметана	76183,3	62686,6	
Інший молочний крам		145758,84	
Ковбасні вироби		72456,05	

Широка організаційна й зоотехнічна робота, створення мережі сучасних переробних підприємств, підготовка висококваліфікованих спеціалістів дозволили йому вийти на найбільш складний в конкурентному відношенні ринок продукції молочного тваринництва – Лондонський. При всій прискіпливості його експертів, а тим більше до невідомої ще торговельної марки, 70 % продукції було визнано найвищого ґатунку. Та й до решти 30 % особливих претензій не було. Лондонські газети одноставно визнали, що вершкове масло «Добробуту» не поступається кращому в світі – новозеландському. Все це дозволило «Добробуту» з 1925 по 1928 р. збільшити маслоекспорт з 4 тис. до 41,6 тис. пуд. вершкового масла [27, арк. 101–102].

За період з 1 жовтня 1924 р. до 1 жовтня 1926 р. кількість скотарсько-молочних товариств зросла в 11,8 разу. В 1927/28 господарському році мережа «Добробуту» організувала та забезпечувала 61 % планових заготівель молокопродуктів [20, арк. 241]. На 1928 р., згідно з матеріалами спеціальних обстежень, молочне товариство об'єднувало в середньому 144 господарства. Ще 96 некооперованих господарств буди пов'язані з ним міцними господарськими зв'язками [20, арк. 245].

Виходячи зі сказаного вище, стає зрозуміло, що одним із вирішальних чинників підвищення товарності селянських господарств стала розбудова переробної галузі. Внаслідок переробки сировини забезпечувався продаж сільськогосподарської продукції не лише на ближніх внутрішніх ринках, але й

за кордоном, а виручка більшої кількості коштів забезпечувала реконструкції селянських господарств. Структура мережі переробних підприємств «Добробуту» стає видною на основі запропонованої таблиці 3 [12, с. 18–25].

Таблиця 3

Мережа переробних підприємств «Добробуту» в 1927 р.

Підприємства скотарсько-молочарської галузі кооперації «Добробуту»	Кількість
Беконні фабрики	1
Маслозаводи (механізовані)	443
Комбіновані маслосирзаводи	13
Ручні маслозаводи	642
Масловершкові заводи	29
Масломолочарські заводи	55
Сирзаводи	90
Ковбасні фабрики	1
Скотобойні	14
Шкірзаводи	20

З наведених даних таблиці 3 можна зробити висновок, що «Добробуту» значно більшу увагу приділяв обробці молочної продукції, ніж м'ясної. Адже, крім великих механізованих маслосирзаводів, працювали 642 ручних. В цілому всі ці підприємства «Добробуту» виробляли продукції на майже 25 млн. крб.

На жовтень 1928 р. сільськогосподарська кооперація мала підприємств на загальну суму 20 млн. крб., які виробляли продукції на близько 100 млн. крб. [4, с. 9]. Планом на 1928/29 господарський рік передбачалося збудувати велику кількість нових заводів для переробки м'ясо-молочної продукції: молочарні, заводи з переробки м'яса, холодильники, кишкові заводи, елеватори, сушарні тощо [2, с. 85].

Висновки. Отже, спеціалізована система м'ясо-молочної кооперації «Добробуту» в добу нової економічної політики, вдало поєднуючи фінансову політику з добре поставленою організаційно-економічною роботою в галузі контрактиції, зуміла не тільки швидко налагодити відновлення обсягів виробництва, але й забезпечити безперебійну роботу цілого ряду важливих галузей харчової та переробної промисловості, а також вести інтенсивне будівництво нових і реконструкцію старих підприємств.

Система господарсько-економічних, селекційних і зоотехнічних заходів, які проводив «Добробуту», дозволила швидко підвищити ефективність м'ясної та молочної частин селянських господарств. М'ясо-молочна галузь тваринництва, що відчувала стагнацію перед Першою світовою війною, повністю зруйнована в роки війни, була швидко відновлена протягом 1924–1927 рр. зусиллями партнерів мережі «Добробуту». Зрештою, вона змогла не лише забезпечити потреби внутрішнього, але й завоювати визнання на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел

1. Биченко С. М. Діяльність спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації „Добробут” по підвищенню товарності селянських господарств у добу непу / С. М. Биченко // Український селянин. – Черкаси, 2005. – Вип. 9. – С. 200–202.
2. Два роки роботи уряду УСРР (1926/27 – 1927/28): матеріали до звіту уряду Одинадцятому з’їздові рад. – Х. : Видання Секретаріату ВУЦВК та Управління справами РНК УСРР, 1929. – 228 с.
3. Ілляшенко М. Спільні моменти в роботі зоотехнічного та ветперсоналу в охороні свинарства / М. Ілляшенко // Українське скотарство. – 1929. – № 3. – С. 27–34.
4. Кооперативна громада. – 1929. – № 12. – С. 9.
5. Лазуренко В. М. Українське фермерство: злет і падіння (1921–1929 рр.) / В. М. Лазуренко. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – 474 с.
6. Лазуренко В. М. Український фермер в добу НЕПу / В. М. Лазуренко, В. Є. Паскаленко. – Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2016. – 346 с.
7. Лазуренко В. М. Динаміка розвитку заможного селянського господарства товарного типу в період розквіту НЕПу (1924–1927 рр.) / В. М. Лазуренко // Український селянин / Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2012. – Вип. 13. – С. 202–206.
8. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929) / В. І. Марочко. – К. : М. Р. Kots Publishin, 1995. – 216 с.
9. Морозов А. Г. Село і гроші: Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси, 1993. – 275 с.
10. Морозов А. Г. Сільськогосподарська кредитна кооперація в Україні (1921–1929) / А. Г. Морозов. – Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2016. – 362 с.
11. Раку Ю. Г. Українська сільськогосподарська кооперація в м’ясо-молочному експорті України в роки непу / Ю. Г. Раку // Український селянин: зб. наук. праць. – Черкаси, 2008. – Вип. 11. – С. 62–265.
12. Скалига Н. Десять років та індустріалізація сільського господарства / Н. Скалига // Коопероване село. – 1927. – № 20. – С. 18–25.
13. Скотнікова Л. С. Аграрні відносини в українському селі у 1920-х роках / Л. С. Скотнікова // Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921–1928 рр.) / відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 16–30.
14. Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927–1932 рр.) / І. І. Слинько. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 325 с.
15. Слотюк П. В. Державна хлібозаготівельна політика на Україні в 1926–1929 роках. Історико-економічний аспект: автореферат дис. ... канд. іст. наук / П. В. Слотюк. – К., 1992. – 18 с.
16. Смышляев В. А. Торжество ленинского кооперативного плана (историографический очерк истории коллективизации сельского хозяйства) / В. А. Смышляев. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1972. – 128 с.
17. Соловейчик В. Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным регионам Украины / В. Соловейчик. – Х. : Изд. отд. Наркомзема, 1923. – 62 с.

18. Стоян П. К. Нариси історії комітетів незаможних селян України / П. К. Стоян, П. С. Загорський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 163 с.
19. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 1. Спр.279. – 218 арк.
20. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 1. Спр. 544. – 242 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 1. Спр. 6. – 213 арк.
22. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 13. – 12 арк.
23. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 8. – 3 арк.
24. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 9. – 13 арк.
25. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 11. – 303 арк.
26. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 7. – 5 арк.
27. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 16. – 230 арк.
28. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 17. – 230 арк.
29. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 3. Спр. 14. – 244 арк.
30. ЦДАВО України. Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 1. Спр. 39. – 117 арк.
31. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. Оп. 1. Спр. 64. – 214 арк.

References

1. Bychenko S. M. Diialnist spetsializovanoi systemy silskohospodarskoi kooperatsii „Dobrobut” po pidvyshchenniu tovarnosti selianskykh gospodarstv u dobu nepu / S. M. Bychenko // Ukrainskyi selianyn. – Cherkasy, 2005. – Vyp. 9. – S. 200–202.
2. Dva roky roboty uriadu USRR (1926/27 – 1927/28): materialy do zvituu uriadu Odynadtsiatomu zizdovi rad. – Kh. : Vydannia Sekretariatu VUTsVK ta Upravlinnia spravamy RNK USRR, 1929. – 228 s.
3. Illiashenko M. Spilni momenty v roboti zootekhnichnoho ta vetpersonalu v okhoroni svynarstva / M. Illiashenko // Ukrainske skotarstvo. – 1929. – № 3. – S. 27–34.
4. Kooperatyvna hromada. – 1929. – № 12. – S. 9.
5. Lazurenko V. M. Ukrainske fermerstvo: zlet i padinnia (1921–1929 rr.) / V. M. Lazurenko. – Cherkasy : ChDTU, 2013. – 474 s.
6. Lazurenko V. M. Ukrainskyi fermer v dobu NEPu / V. M. Lazurenko, V. Ye. Paskalenko. – Cherkasy : Vertykal, vydavets Kandych S. H., 2016. – 346 s.
7. Lazurenko V. M. Dynamika rozvytku zamozhnoho selianskoho gospodarstva tovarnoho typu v period rozkvitu NEPu (1924–1927 rr.) / V. M. Lazurenko //

- Ukrainskyi selianyn / Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – Cherkasy, 2012. – Vyp. 13. – S. 202–206.
8. Marochko V. I. Ukrainska selianska kooperatsiia. Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929) / V. I. Marochko. – K. : M. R. Kots Publishin, 1995. – 216 s.
 9. Morozov A. H. Selo i hroshi : Ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu nepu / A. H. Morozov. – Cherkasy, 1993. – 275 s.
 10. Morozov A. H. Silskohospodarska kredytna kooperatsiia v Ukraini (1921–1929) / A. H. Morozov. – Cherkasy : Vertykal, vydavets Kandych S. H., 2016. – 362 s.
 11. Raku Yu. H. Ukrainska silskohospodarska kooperatsiia v miaso-molochnomu eksporti Ukrainy v roky nepu / Yu. H. Raku // Ukrainskyi selianyn: zbirnyk naukovykh prats. – Cherkasy, 2008. – Vyp. 11. – S. 62–265.
 12. Skalyha N. Desiat rokiv ta industrializatsiia silskoho gospodarstva / N. Skalyha // Kooperovane selo. – 1927. – № 20. – S. 18–25.
 13. Skotnikova L. S. Ahrarni vidnosyny v ukrainskomu seli u 1920-kh rokakh / L. S. Skotnikova // Sutnist i osoblyvosti novoi ekonomichnoi polityky v ukrainskomu seli (1921–1928 rr.) / vidp. red. S. V. Kulchytskyi. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2000. – S. 16–30.
 14. Slynko I. I. Sotsialistychna perebudova i tekhnichna rekonstruktsiia silskoho gospodarstva Ukrainy (1927–1932 rr.) / I. I. Slynko. – K. : Vyd-vo AN URSS, 1961. – 325 s.
 15. Slotiuk P. V. Derzhavna khlibozahotivelna polityka na Ukraini v 1926–1929 rokakh. Istoryko-ekonomichnyi aspekt: avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk / P. V. Slotiuk. – K., 1992. – 18 s.
 16. Smyshliaev V. A. Torzhestvo lenynskoho kooperatyvnoho plana (ystoryohrafycheskyi ocherk ystoryy kollektivyzatsyy selskoho khoziaistva) / V. A. Smyshliaev. – Leninhrad : Izd-vo Leningrad. un-ta, 1972. – 128 s.
 17. Soloveichyk V. Napravlenye i rynochnost zhyvotnovodstva po orhanyzatsionno-khoziaistvennym regionam Ukrayny / V. Soloveichyk. – Kh. : Izd. otd. Narkomzema, 1923. – 62 s.
 18. Stoian P. K. Narysy istorii komitetiv nezamozhnykh selian Ukrainy / P. K. Stoian, P. S. Zahorskyi. – K. : Vyd-vo AN URSS, 1960. – 163 s.
 19. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 1. Spr. 279. – 218 ark.
 20. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 1. Spr. 544. – 242 ark.
 21. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 1. Spr. 6. – 213 ark.
 22. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 13. – 12 ark.
 23. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 8. – 3 ark.
 24. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 9. – 13 ark.
 25. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 11. – 303 ark.
 26. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobut», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 7. – 5 ark.

27. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobot», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 16. – 230 ark.
28. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobot», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 17. – 230 ark.
29. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobot», m. Kharkiv. Op. 3. Spr. 14. – 244 ark.
30. TsDAVO Ukrainy. F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobot», m. Kharkiv. Op. 1. Spr. 39. – 117 ark.
31. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy). F. 325. Vseukrainska spilka skotarsko-molocharskoi kooperatsii «Dobrobot», m. Kharkiv. Op. 1. Spr. 64. – 214 ark.

I. V. Voloshyn, V. M. Lazurenko

Influence of specialized meat and dairy cooperation on increasing the commercialization of Ukrainian farms in the pre-farm period

The article reveals the influence of the All-Ukrainian Union of Dairy Cooperatives "Dobrobot" on increasing the marketability of peasant farms in the 1920's. The actual material substantiates the fact that the system of economic, breeding and zootechnical measures carried out by "Dobrobot" allowed to quickly improve the efficiency of meat and dairy parts in the peasant farms.

Keywords: production, "Dobrobot", agricultural cooperation, dairy industry, peasantry, commodity milk, peasant economy, new economic policy, animal husbandry.

И. В. Волошин, В. Н. Лазуренко

Влияние специализированной мясо-молочной кооперации на повышение товарности крестьянских хозяйств Украинской ССР в доколхозный период

В статье раскрыто влияние Всеукраинского союза мясо-молочной кооперации «Добробут» на повышение товарности крестьянских хозяйств в 1920-х гг. На фактическом материале обосновывается то, что система хозяйственно-экономических, селекционных и зоотехнических мероприятий, которые проводил «Добробут», позволила быстро повысить эффективность мясной и молочной частей крестьянских хозяйств.

Ключевые слова: производство, «Добробут», сельскохозяйственная кооперация, молочная отрасль, крестьянство, товарное молоко, крестьянское хозяйство, новая экономическая политика, животноводство.